

7) генерал же Ренненкампф, который, к слову говоря, ничем хорошим себя не проявил еще во время русско-японской войны 1904–1905 гг., оказался на заметке у царских властей России благодаря тому, что «успешно» подавил первую революцию в России 1905–1907 гг. на территории Сибири и Дальнего Востока;

8) о полководческих данных генерала Самсонова Людендорф не говорил, но отметил его мужество, когда тот застрелился, не имея возможности вывести свои войска из окружения;

9) 1914 г. был самым коротким в истории Первой мировой войны и очень ограниченным по территориям, на которых развернулись боевые действия, поэтому генерал Людендорф не имел возможности оценить полководческие качества других русских генералов, за исключением нами названных.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. **Воробьев, А. А.** О некоторых причинах поражений Красной Армии в начальный период Великой Отечественной войны (сравнительный анализ с причинами поражений русской армии на начальном этапе Первой мировой войны) / А. А. Воробьев // 1941 год в истории Беларуси (к 70-летию начала Великой Отечественной войны): сб. ст. Респ. воен.-ист. конф., Минск, 1 июня 2011 г. – Минск: ВА РБ, 2012. – С. 69–74.

2. **Людендорф, Э.** Мои воспоминания о войне 1914–1918 гг.: пер. с нем. / Э. Людендорф. – Москва: Вече, 2014. – 704 с.

УДК 332.2(476)(091)

А. У. Ерашэвіч

СПЕЦЫЯЛЬНАЕ ПАЛЮБОЎНАЕ МЕЖАВАННЕ Ў БЕЛАРУСКІХ ГУБЕРНЯХ РАСІЙСКОЙ ІМПЕРЫІ: АРГАНІЗАЦЫЙНА-ФІНАНСАВЫЯ АСПЕКТЫ

Анотацыя. Раскрываюцца арганізацыйна-фінансавыя аспекты правядзення спецыяльнага прымірыцельнага межавання ў Віцебскай і Магілёўскіх губернях Расійскай імперыі ў 30-х – пачатку 60-х гг. XIX ст.

Ключавыя словы: спецыяльнае межаванне, пасрэдніцкія камісіі, пасрэднікі, землямеры, фінансавое забеспячэнне, беларускія губерні.

Паспяховае правядзенне дзяржавай генеральнага межавання на тэрыторыі арганізаваных Магілёўскага і Полацкага намесніцтваў, далучаных да Расійскай імперыі пасля першага падзелу Рэчы Паспалітай у 1772 г., падвялі ўрад Паўла I да думкі аб распаўсюджванні яго правіл і прынцыпаў на беларускія землі, уключаныя ў склад расійскай дзяржавы пасля другога (1793) і трэцяга (1795) падзелаў Рэчы Паспалітай. Пачалася падрыхтоўка генеральнага межавання ў

Літоўскай і Мінскай губернях і частке апошняй, перададзенай у склад Беларускай губерні.

Але правал спробаў эксперыментаў дзяржаўнага суцэльнага межавання ў Віленскай, Гродзенскай, Мінскай губернях з-за напружанай сацыяльна-палітычнай сітуацыі ў краі і пасіўнага супраціўлення мясцовых памешчыкаў, зацікаўленых у прырашчэнні (пашырэнні) вотчынных зямель за кошт казённых і шляхам абезземельвання сялян, абумовілі зварот цэнтральных улад да практыкі так званага спецыяльнага палюбоўнага межавання, якое з'яўлялася лагічным працягам генеральнага межавання. Дзяржаўнае генеральнае межаванне зводзілася да вызначэння акружных граніц зямельных дач для ўсіх землеўладальнікаў, спецыяльнае ж прызначалася для вылучэння граніц прыватных участкаў змяшаных зямельных дач некалькіх уладальнікаў у акружнай мяжы ці азначала ўнутранае размежаванне бяспрэчных агульных і цераспалосных зямель. Калі генеральнае межаванне насіла абавязковы характар і фінансавалася дзяржавай, то спецыяльнае базавалася на супрацьлеглых прынцыпах добраахвотнасці і платнасці межавых паслуг за кошт землеўласнікаў. У спецыяльным межаванні выдзяляліся дзве яго разнавіднасці: коштнае, якое ажыццяўлялі наёмныя за кошт землеўласнікаў землемеры ў раёнах, дзе не было праведзена генеральнае межаванне, і палюбоўнае, якое здзяйснялася пры дапамозе пасрэднікаў, а рэальна найчасцей тых жа землемераў.

Пасля рэарганізацыі органаў мясцовага дзяржаўнага кіравання пры Кацярыне II межавыя справы ў губернях вырашалі губернскія і павятовыя землемеры, а дакументальныя вынікі межавання зямель афармляліся ў губернскіх чарцёжных. Згодна з указам ад 06.05.1806 г. павятовыя землемеры пад кантролем ніжніх земскіх судоў атрымалі права самастойна ўдзельнічаць у адводзе спрэчных зямель, складаць планы зямельных участкаў. Тэмпы росту штатнага жалавання губернскіх землемераў (было павялічана ў 1812 г. і 1819 г.) і павятовых землемераў (узмоцнена ў 1830 г.) адставалі ад росту цэн на асноўныя харчовыя прадукты ў выніку абсяцэння кошту папяровых асігнацый. Для спраўнага выканання сваіх службовых абавязкаў, у асноўным для пакупкі межавых інструментаў і канцылярскіх матэрыялаў, землемеры былі вымушаны выкарыстоўваць частку з уласнага жалавання. Так, з 1798 г. па 1805 г., у асноўным на пакупку матэрыялаў, прагоны і рамонт інструментаў, павятовыя землемеры Віцебскай губерні ўтрымалі 360,53 ½ р. уласных грошай.

Недастаткова поўнае бюджэтнае фінансаванне межавых расходаў павялічвала ролю павятовых землемераў у мясцовай супольнасці. Землемеры павінны былі мець неабходны комплекс разнастайных ведаў, звычай, вопыту для ажыццяўлення разнапланавых сфер практычнай дзейнасці: ведаць нарматыўна-прававыя акты межавога заканадаўства, валодаць псіхалагічнай устойлівасцю, разбірацца ў тэхналогіях межавання і мець пэўныя тэхнічныя веды, быць цягавітымі і інш. Іх магчымасць вырашаць пазямельныя спрэчкі ў

патрэбным землеўласніку кірунку павялічвала ролю неафіцыйных заробкаў, хабарніцтва, узнімала іх сацыяльны прэстыж, ступень уплыву на дваранскую карпарацыю і падымала значэнне як часткі правінцыяльнай адміністрацыйнай эліты.

Павелічэнне пазямельных спрэчак у выніку драблення памешчыцкага землеўладання, накладзеныя забароны на свабоднае абарачэнне памешчыцкай зямлі з-за яе закладу за прынятыя дзяржаўныя абавязацельствы, казённых і прыватных крэдытных даўгі, неабходнасць аддзялення казённых зямель ад памешчыцкіх вымагалі паскорыць спосаб палюбоўных зямельных падзелаў і адасобіць участкі прыватнага ўладання ў межах агульнага і цераспалоснага землекарыстання.

У 1836 г. імператарскія ўлады ініцыявалі падрыхтоўку добраахвотнага, прымірыцельнага, спецыяльнага размежавання зямель дач агульнага валодання і цераспалосных казённых, грамадскіх і прыватных уладанняў. Памешчыкаў стымулявалі без плацяжу крапасных і гербавых пошлін за трохгадавы тэрмін пры ўдзеле пасрэднікаў дамовіцца аб падзеле саўладальніцкіх зямельных дач і ўзгадніць граніцы з саўладальнікамі шляхам свабоднага абмену і саступкі зямельных угоддзяў і сялянскіх двароў. Перавагі палажэння аб спецыяльным межаванні ў канцы 1838 г. былі распаўсюджаны на ўсе генеральна неабмежаваныя губерні.

Для ажыццяўлення спецыяльных мерапрыемстваў па размежаванні грамадскіх дач у кожнай з генеральна абмежаваных губернях (Віцебскай і Магілёўскай), згодна з інструкцыяй ад 21.06.1839 г., ствараліся пасрэдніцкія камісіі ў губернскіх цэнтрах пад старшынствам губернскіх прадвадзіцелей дваранства, кожная ў складзе павятовага прадвадзіцеля дваранства губернскага горада, наяўных дэпутатаў і губернскага землемера, у якія маглі ўваходзіць і па некалькі землемераў межавога корпуса, а таксама інстытут асобных пасрэднікаў у паветах. Грашовыя выдаткі ўтрымання пасрэднікаў, іх праезд, сродкі на наём пісьмаводцы, пісараў, канцылярскія і іншыя неабходныя межавыя патрэбы перакладаліся на агульныя зборы губернскіх земскіх павіннасцей.

З пачатку 1840 г. для дапамогі пасрэднікам пры пасрэдніцкіх камісіях і павятовых пасрэдніках арганізоўваліся канцылярыі. У кожную пасрэдніцкую камісію прызначаўся пісьмаводца з жалаваннем да 200 р. серабром, 2 ці 3 пісары з выдачай кожнаму ад 50 да 80 р. серабром і адлічэннем на канцылярскія выдаткі да 100 р. серабром штогод. Для раз'ездаў пасрэднікаў з зацвярджэння губернатара выплачвалася сума ад 200 да 400 р. серабром штогод. Таксама пасрэднікі маглі разлічваць на атрыманне сутачных грошай у час сапраўдных палявых работ падчас размежавання зямельных дач і здзяйснення здымкаў. Прадстаўленні пасрэдніцкіх камісій аб штогадавым утрыманні канцылярыі і служачых пры павятовых пасрэдніках палюбоўнага размежавання земляў зацвярджаў начальнік губерні па нормах забеспячэння губернскіх.

Пасрэднікам грошы выдаваліся наперад па трэцім года: у паветах, дзе было 2–3 пасрэднікі, ім на раз’езды выдаткоўвалася да 150 р. на кожнага, аднаму – 300 р., а калі ён абслугоўваў 2 паветы – 400 р. Сутачныя грошы асігнаваліся пасрэднікам па іх чынам за 180 дзён заняткаў, але паводле ўласнага меркавання пасрэдніцкія камісіі маглі скарачаць сумы водпуску сталовых і раз’ездных грошай.

Акрамя забеспячэння павятовых пасрэднікаў, прадугледжваліся выдаткі з межавога капіталу Міністэрства дзяржмаёмасцей для ўтрымання ўпаўнаважаных чыноўнікаў ад палат дзяржмаёмасцей. Губернатары з дазволу Міністэрства дзяржмаёмасцей мелі магчымасць заснавання пры палатах дзяржаўных маёмасцей асобных часовых сталоў для вырашэння спраў па палюбоўным адмежаванні цераспалосных казённых зямель ад прыватных уладанняў да сканчэння канчаткага тэрміну спецыяльнага размежавання казённых і прыватнаўладальніцкіх зямель. Утрыманне ўпаўнаважаных і сталоў пры палатах дзяржмаёмасцей, створаных да 13.07.1851 г., пераводзілася на зборы губернскіх земскіх павіннасцей.

Землямерныя работы па спецыяльным межаванні ажыццяўлялі асобы з межавога корпуса. Акрамя прагонных і жалавання, чыны межавога корпуса атрымлівалі сутачныя грошы: штаб-афіцэры – па 60 кап., обер-афіцэры і землямерныя памочнікі класных чыноў – па 45 кап., тапографы не афіцэрскага звання і малодшыя землямерныя памочнікі без класных чыноў – па 15 кап., унтэр-афіцэры – па 6 кап., радавыя – па 4,5 кап. у суткі. Сутачныя грошы выдаваліся з сум утрымання няпоўнага камплекту губернскіх і павятовых землямераў і вярталіся ў дзяржаўную казну з землеўладальнікаў. У час, свабодны ад палявых межавых работ (з 01.12. да 01.04.), землямерным чынам межавога корпуса сутачныя грошы выдаткоўваліся на кошт губернскіх земскіх павіннасцей. Чыны межавога корпуса, камандзіраваныя для межавых дзеянняў і пакінутыя на зіму пры губернскіх пасрэдніцкіх камісіях, атрымлівалі сутачныя грошы ў залежнасці ад званняў і займаемых пасадак. У дадатак, членам межавога корпуса, якіх пасрэдніцкія камісіі выкарыстоўвалі для палюбоўнага спецыяльнага межавання, вылучаліся кватэрныя грошы з сум губернскіх земскіх збораў у палавінным памеры ад сутачных у час іх пражывання ў зімні час у гарадах пасля сканчэння палявых межавых работ.

Землеўладкаваннем спрэчных зямель займаліся і межавыя служачыя чыны губернскага ведамства, якія знаходзіліся ў падпарадкаванні Межавога дэпартаменту Сената і адначасова мясцовых улад губернскага кіравання і ўпраўляючага Межавым корпусам. Усе губернскія, павятовыя, асобныя землямеры і канцылярскія служкі пры чарцёжных атрымлівалі штатнае жалаванне. Камандзіраваным для межавання губернскім і павятовым землямерам выдавалі прагонныя грошы з экстраардынарных сум належных ведамстваў ці агульных даходаў дзяржаўнага казначэйства з наступным зваротам з землеўладальнікаў.

У цэлым, былі прыняты меры для кадравага ўмацавання землямернага корпуса. Правілы і парадак выплат землямерам межавога корпуса распаўсюджваліся і на землямераў губернскага ведамства. Межавыя чыны межавога корпуса і губернскага ведамства, задзейнічаныя ў спецыяльным размежаванні зямель, за палявыя работы атрымлівалі плату за розныя віды працы. Аднак сума заробку за размежаваную дачу не магла быць больш 8 кап. за дзесяціну зямлі. Былі дакладна вызначаны расцэнкі асноўных відаў здзельных палявых межавых і чарцёжных работ і аплаты землямераў межавога корпуса, распаўсюджаныя і на павятовых землямераў. З сумы за палявыя работы толькі 65 % адлічалася да выдачы землямеру, а астатнія 30 % пераводзіліся межавым чынам пад яго начальствам (памочнікам і чарцёжнікам), 5 % перасылаліся чарцёжнай. Але грошы за выкананыя межаўшчыкамі работы па палюбоўнаму спецыяльнаму межаванню паступалі несвоечасова. Да 01.12.1858 г. нядоімка здзельнай платы чыноў межавога корпуса за здзейсненыя ім палявыя і чарцёжныя работы склала ў Магілёўскай губерні 17044,31 р.

Наогул, крыніцы расходаў па спецыяльным межаванні былі рознымі. З земскіх збораў фінансаваліся расходы па ўтрыманні губернскіх пасрэдніцкіх камісій і павятовых пасрэднікаў, упаўнаважаных ад палат дзяржмаёмасцей па палюбоўным спецыяльным межаванні.

Разнастайнымі былі выдаткі памешчыкаў, звязаныя з палюбоўным спецыяльным межаваннем. За атрыманне за дзяржаўнай пячаткай межавых планаў і кніг землеўладальнікі ўносілі збор па 0,5 кап. за дзесяціну раней абмежаванай зямлі. З землеўласнікаў спаганялася асобная плата за агляд арыгінальных межавых планаў з межавымі кнігамі, за выраб з ніх копій і іх праверку ў памеры 3 р. за кожны ліст паперы, за напісаны ліст у арыгінальных і скапіраваных межавых кнігах – 25 кап. Гэтыя грошы адсылаліся ў чарцёжныя для дапамогі па меркаванні начальства добрасумленным чарцёжнікам. Памеры землеўласніцкіх грашовых адлічэнняў залежылі ад часу межавання, адлегласці ўладання ад горада, складу землямерных аддзелаў і інш. Агульны расход памешчыкаў за летнія межавыя работы даходзіў да 20 кап. з дзесяціны зямлі.

Паколькі спецыяльнае палюбоўнае межаванне праводзілася па жаданні саміх землеўласнікаў за іх кошт, было неабавязковым, а яго хуткаму ажыццяўленню перашкаджалі аб'ектыўныя і суб'ектыўныя фактары (неўраджаі, недахоп землямераў), тэрмін размежавання агульных і цераспалосных зямельных дач пастаянна працягваўся: паводле указа ад 21.06.1839 г. – на 2 гады, указа ад 10.06.1841 г. – на 5 гадоў, у 1846 г. – яшчэ на 4 гады, а потым на няпэўны тэрмін. Фактычна абавязковым з 1850 г. было межаванне зямельных угоддзяў, якія знаходзіліся ў агульным валоданні з дзяржаўнымі сялянамі. Добраахвотны характар спецыяльнага межавання даваў землямерам толькі магчымасць уздзейнічаць на мясцовых памешчыкаў угаворамі, растлумачыць ім значнасць урадавай межавой акцыі і схіляць іх («побуждаць») да дзеянняў у патрэбным накірунку.

Усяго ў Магілёўскай і Віцебскай губернях з генеральна абмежаваных 3584 зямельных дач і 7372536 дзесяцін зямлі былі знойдзены 1242 зямельныя дачы (34,7 %) і 4579351 дзесяціна (62,1 %) агульных і цераспалосных зямель уладанняў супольнага карыстання, з якіх у выніку спецыяльнага палюбоўнага межавання з 1836 г. па 1863 г. было размежавана толькі 46,8 % (581 зямельная дача) і 41,1 % (1884217 дзесяцін зямлі), але яшчэ засталася размежаваць 53,2 % зямельных дач (661) і 58,9 % (2695134 дзесяціны зямлі) панскіх угоддзяў і сялянскіх сервітутаў.

Такім чынам, для паскарэння вырашэння пазямельных спрэчак пасля ліквідацыі межавых судов і ўпарадкавання землеўладкавання спрэчных зямельных угоддзяў у сувязі з рэарганізацыяй кіравання дзяржаўнай вёскай і правядзеннем інвентарнай рэформы ўлады стымулявалі памешчыкаў і дабіваліся ад іх згоды на бясплатны абмен спрэчных зямель, за выключэннем забароненых. Але добраахвотны характар, неабавязковасць спецыяльнага палюбоўнага межавання ў Віцебскай і Магілёўскай губернях абумовілі яго маруднасць, валакіту, у тым ліку з-за мноства неспрыяльных фактараў (недахопу кваліфікаванага персаналу землямераў і інш.). Выдаваемых грошай служачым пасрэдніцкіх камісій і павятовым пасрэднікам, як і ніжнім чынам межавага корпуса, было недастаткова з прычыны дарагоўлі на прадукты харчавання пасля шэрагу неўраджаяў у Віцебскай губерні.

СПІС ВЫКАРЫСТАНАЙ ЛІТАРАТУРЫ

1. Матэрыялы для преобразования межевой части в России. Записка, составленная по распоряжению и указанию управляющего Межевым корпусом: в 5 ч. Ч. 2: Нынешнее состояние межевой части в России. – Санкт-Петербург, 1864.
2. Нацыянальны гістарычны архіў Беларусі (НГАБ). – Ф. 1416. Воп. 4. Спр. 32. Арк. 92–92 адв.
3. НГАБ. – Ф. 2001. Воп. 1. Спр. 791. Арк. 152.
4. Свод законов Российской империи. – Санкт-Петербург, 1857. – Т. 10. – Ч. 3: Законы межевые.

УДК 94(47+57)

А. С. Мельникова

СОЦИАЛЬНОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ НАСЕЛЕНИЯ БЕЛАРУСИ В ПЕРВЫЕ ГОДЫ СОВЕТСКОЙ ВЛАСТИ

Аннотация. Раскрываются основные мероприятия Советской власти, направленные на оказание социальной помощи населению Беларуси. Отмечается, что несмотря на тяжелое финансово-экономическое положение республики, социальной поддержке граждан уделялось значимое внимание уже на стадии первых социалистических преобразований.